

Humor a zenében (3. rész)

A vígoperák

Dr. Berta Gyula

Apponyi Magánklinika, Kaposvár

Avígoperában a zenei és a verbális humor fog össze a mulattatás érdekében. Az alapja mindig egy vidám, szórakoztató színdarab, amit a zeneszerző élénk, pezsgő zenével körít. A zenei nomenklatúra a vígoperát *opera buffa* (vicces opera) néven különbözteti meg a komoly operától az *opera seria*-tól.

Gyökere a 16. század közepétől kialakuló olasz népi színjátszás, a *commedia dell'arte* néven kedvelt népszórakoztatás volt. Ezt a közhiedelem játékos kedvű amatőr alakoskodók bohóckodásának véli, holott – nevének megfelelően – a „hivatásosok (azaz színtársulatok) komédiázása” zajlott, amikor a cselekmény rövid vázlatából kiindulva, a dialógusokat az előadók alkalomról alkalomra rögtönözték, a közönség reakciójának megfelelően bővítve vagy rövidítve az egyes jeleneteket. Állandó jellemek, személyiségi típusok voltak a főszereplők, és ezek meghatározták a cselekmény folyását, szerkezetét. Többnyire egy akadályokon győzedelmeskedő ifjú párról szóltak, akik végül összeházasodhattak. A cselekményben kitüntetett szerepük volt az alacsony származású szolgáknak, akik gazdálk, a szerelmeseket gáncsoló öreg kereskedők, doktorék, kapitányok és egyéb intrikusok igyekezetével szemben kópéságaikkal egyengették a fiatalok révbe jutását.

A korai vígoperákban (kevés kivételtől eltekintve) ne keressünk mély, szövevényes tartalmat, komoly moralizálást, ezek inkább egyszerű, vidám, könnyed, sokszor frivol történetek. A következő századok folyamán ugyan a sémák megkoptak, a cselekmények bonyolultabbak lettek, de a vidámság, a szórakoztatás igénye megmaradt. Nagyjából Mozarttal virágjába szökött a szentimentalista irányzat, a vígoperák az

életproblémák ábrázolásával kezdtek foglalkozni, ami a klasszikus *opera buffa* alkonyát jelentette. E kortól a komédiának álcázott alapszituáció tragikomédiát is rejtett, amit a felületes szemlélő akár figyelmen kívül is hagyhatott, és csak a vígjátéki fordulatok szórakoztatták el.

A műfaj hatása a zenén kívül a drámaíráásra is jelentős, a legsikeresebb prózai vígjátékokban, komédiákban jócskán fellelhetők a *commedia dell'arte* elemei.

Az operaházak, lemezkiadók, az online zeneszolgáltató tárhelyek repertoárját átnézve, – a zeneirodalom egyéb műfajaihoz hasonlóan – van egy-két tucat „favorit” vígopera, de a

Giovanni Battista
Pergolesi
(1710–1736)

Az úrhatnám szolgáló valaha megírt művek többsége – méltán vagy méltatlanul – a ritkán vagy alig játszottak tömegéhez tartozik. Ezen a trenden ugyan az utóbbi 2-3 évtizedben elmozdulás van, aminek hátterében a zenefogyasztó újabb igényekkel való ellátása (és ezzel az élénkebb piac) áll. Előadásra és kiadásra kerülnek eddig a periférián parkoló művek is, de ezek többsége – minden erénye és kiválósága ellenére – valóban csak az

**Haydn:
Orlando Paladino
című vígoperájának
lemezborítója**

ínyenceket érdeklí, a közílést csak nagyon kis mértékben befolyásolja.

A vígoperák végtelen választékából erősen válogatnom kellett, amiben két szempont vezérelt: a „szívem csücske” vígoperák mellett részletesebben foglalkozom olyan, kevésbé ismert művekkel, amiket a méltatlanul mellőzöttek közé sorolok, és szeretném, ha minél többen megismernék, meghallgatnák azokat.

A zenetörténészek, szokatlan egyetértésben 1733-at jelölik meg a vígopera születésnapjaként, ekkor mutatták be ugyanis Giovanni Battista Pergolesi „Az úrhatnám szolgáló” című, vidám operáját, amit eredetileg egy „komoly opera” szünetében előadandó intermezzónak szánt a szerzője, de önállósult és nagy siker lett. A műfaj ettől kezdve robbanásszerűen terjedt el, meghódítva elsősorban Itália, de más országok olasz nyelvű operaszínpadait is.

Pergolesi: Az úrhatnám szolgáló

Serbina unja a szolgálólányságot és úrnő akar lenni. Ennek legegyszerűbb módja az lenne, ha egyedülálló gazdáját, Ubertót rá tudná venni arra, hogy vegye őt feleségül. A szándék sokáig nem valósulhat meg, a gazda kelletlensége miatt. Végül a „meggyőzés” érdekében Serbina cselhez folyamodik: ráveszi Vesponét – Uberto szolgáját –, hogy öltözzön be ál-kérőnek és kérjen nagy hozományt. Az a körülmény, hogy a lányt elvinnék és a zsugori Ubertonak még tetemes summát is ki kéne fizetnie vele, végül is győzelemre segíti az úrhatnám szolgát...

Hasonlóan sikeres olasz vígoperaszerző volt az egy generációval fiatalabb Domenico Cimarosa (1749–1801). 64 operája között legnevezetesebb a **Titkos házasság**.

Haydn vígoperái

Haydn szimfonikus, kamarazenei és szólóhangszerre írt kompozíciói mellett a vígoperái kevésbé ismertek, pedig az Eszterházan élénk és nagyon nívós operaéletet Haydn saját, kiváló operáival gazdagította.

Az énekesnő (*La canterina*) Inkább zenei tréfa, az énekművészek beháborújáról szól, remek áriákkal megtűzdelve (lásd a Függelékben).

Aki hűtlen, pórul jár (*L'Infedeltà delusa*) Sokak szerint Haydn legjobb vígoperája. A nem túl bonyolult cselekményért a sok behízselő dallam és

a bravúros énektechnikával előadott részletek kárpótolnak.

Orlando lovag (*Orlando Paladino*) A cselekmény vadromantikus, a zene briliáns. Ízelítőül egy mulatságos kettőst mutatok (lásd a Függelékben).

Élet a Holdon Manapság, a tudományos fantasztikus művek korában kuriózum ez a 18. században írt, Goldoni történetén alapuló opera. Cselekménye: Két ifjú szerelmes az öreg kereskedő, Buonafede lányaiba. Az apa nem tartja elég magas rangúnak a férjjelölteket, ezért ellenzi a házasságot. Az egyik ifjú tréfát eszel ki: egy különleges kaleidoszkóp képét a Holdénak hazudja, amit a naiv kereskedő elhisz, pénzt ad a további tökéletesítésre. A csel további folyamán „a Hold császára varázscseppet küld az utazásra”, és amíg az öregúr ettől elszenderedik, az udvaron holdbéli világot rendeznek be, maskarába öltözött furcsa állatokkal, emberekkel. Ennek hatására az apa átadja pénzes ládájának a kulcsát, de miután ráébresztik a cselre, dühöngeni kezd. A fiatalok bezárják, és csak akkor engedik ki, amikor beleegyeznek a kettős esküvőbe. A mai hallgató-néző számára a naiv rokokó történet joggal megmosolyogtató, de a holdbéli táj megjelenítése, zenei aláfestése egyedülállónak számít a szerző korában (lásd a Függelékben).

Mozart vígoperái

Mozart életművének zöme egyébként is derűs, vidám zene. Vígoperáira ez természetesen fokozottan vonatkozik. Ezek az operák még (sokszor csak nyomokban) élnek ugyan a *commedia dell'arte* elemeivel, de annál sokkal összetettebbek, finomabbak. A zeneirodalom csúcsai.

Figaro házassága Talán a legművesebb vígopera a zeneirodalomban. Sikerében része van annak is, hogy librettóját olyan vígjátékíró darabjának felhasználásával írták, mint Beaumarchais. A szálak mozgatója az a Figaro, aki majd a *Sevillai borbély*-ban is fő tréfamester lesz. A zenekedvelők rögtön asszociálhatnak Figaro, Cherubino, Szuzanna vagy a grófnő szinte sláger számba menő áriáira, de aki csak ezeket ismeri, elmarad egy nagy élménytől, amit a teljes opera meghallgatása, megnézése jelent. A YouTube-on számtalan felvétele elérhető.

Szöktetés a szerájból Mozart kedvelt vígoperája, sikerét a nagyszerű zene mellett néhány jól megrajzolt mulatságos szereplő (pl. Osmín,

Jelenet Mozart: *Così fan tutte* című vígoperájából

a háremőr, Pedrillo, a szolga) és az egyszerű történet szolgáltatja. Kedvező fogadtatásához a meglepő happy end is hozzájárult.

Così fan tutte (*Mind így csinálják avagy A szerelmesek iskolája*) A darab cselekménye feledhető, a szokásosnál is bugyutább, ami miatt mégis a legjobbak között emlegetik, az a zene. A lehetetlen szituáción túl a humor forrása a szolgálólány, Despina személye.

Mozart vígoperái lezártak egy korszakot, a XIX. század elejének olasz vígoperaszerzői ettől teljesen eltérő utat választottak.

Rossini vígoperái

A Rossini-vígoperák sémája, ha pusztán a cselekményt nézzük, visszakanyarodik a XVIII. századi *opera buffa*-éhoz, de jellemei sokkal kidolgozottabbak, meseszövése igényesebb. Őt a közvélemény „a” vígoperaszerzőnek tartja, holott operái között „komoly” operák is vannak (pl. a *Tell Vilmos*). 40 operája közül a *Sevillai borbély*, és a *Hamupipőke* a legismertebbek és legkedveltebbek. Ismert és viszonylag gyakran játszott vígoperái még: *A selyemlétra*, *Bruschino úr*, *A tolvaj szarka*, *Az olasz nő Algírban*.

Ory grófja Fourmoutiers várának környékén feltűnik egy rejtélyes remete, akiről csak barátja, Raimbaud tudja, hogy egy szoknyavadász, Ory grófja, aki így akarja meghódítani a vár úrnőjét, Adele grófnőt. A grófnő meglátogatja a remetét és elmeséli, hogy aggódik férje miatt, aki a Szentföldre ment harcolni a keresztiesekkel. A remete, kihasználva az alkalmat, azt tanácsolja neki, hogy élje boldogan életét és legyen ismét szerelmes. A grófnő, aki bízik a remetében, megfogadja a tanácsot, de a remete megrökönyödésére szerelmének célpontja az apród, Isolier lesz. Az ál-remete majdnem bejut a várba, amikor megérkezik tanítója Flambeau és leleplezi. A grófnak másodszor, apácának öltözve sikerül bejutnia a grófnő szobájába, ahol felismeri, hogy az apród már betöltötte

Dr. Dulcamara
Dublinban
(karikatura
a londoni
Punch magazin
1866. novemberi
számában)

DR. DULCAMARA IN DUBLIN.

azt a szerepet, melyre ő oly nagyon vágyott. Az apród felismeri és bolondját járattja vele: a gróf a sötétben neki udvarol. Megérkezik a grófnő férje is, aki elől Ory gróf fejveszette menekül. A teljes opera videóját lásd a Függelékben.

Donizetti vígoperái

Munkássága még hívebben közelít az *opera buffa*-hoz, mint Rossinié, másrészt vele kivirágzott és egyúttal vége is szakadt az olasz vígopera évszázados tündöklésének.

Donizetti: *A csengő*
főszereplői

A csengő (*Il campanello*) Egyfelvonásos vígopera, a cselekményét érdemes röviden ismertetni: A korosodó Don Annibale Pistacchio patikus esküvőjét ünnepli a szép, fiatal Serafinával. Serafina régi udvarlója, Enrico elhatározza, hogy mindenáron megüti a patikus nászéjszakáját. Valahányszor csak a patikus kettesben akar maradni ifjú feleségével, megszólal a csengő, és Enrico jelenik meg új meg új álruhákban. Először előkelő, de részeg francia úrként csenget be, és gyomorbajára kér orvosságot. Ezután rekedt hangú operaénekes képében zavarja meg a patikust. Végül egy öregember szerepében, egy rendkívül komplikált receptet követel felesége számos nyavalyájának orvoslására. Közben eltelik az éjszaka, és Don Annibale Pistacchio fontos ügyben el kell utaznia. Serafinával csak Enrico marad, de ő elővigyázatosan lekasztja a csengőt. A pazar, sziporkázó zenén kívül Enrico több alakváltása a humor fő forrása, pompás alkalmat adva a főszereplő komédiázásának.

Számomra a legemlékezetesebb felvétel erről a vígoperáról egy 1966-ban készült magyar tv-adaptáció, a kor vezető operaénekesével. Felszabadult komédiázás, amiben zeneileg és színészi játékban az Enricót alakító Melis György viszi a főszerepet. A viszonylag gyengébb hangtechnika ellenére nagyon ajánlom a megtekintését (lásd a Függelékben).

Szerelmi bájjal (*L'elisir d'amore*) zenei értékein túl azért is lehet érdekes számunkra, mert számos áthallása van korunk áltudományára, és főleg a kuruzsló „csodadoktorok” működésére. A bátortalan szerelmes főszereplőt, Nemorinót féltékenység gyötri, mert szerelme kacérkodik a faluba érkező katonák káplárjával. Kapóra jön neki Dulcamara, a magát tudós doktornak kikiáltó szélhámos érkezése, aki olyan csodaszert árul, ami minden bajon segít, még a szerelmi csapdáságnak is ellenszere. Nemorino iszik a csodás elixírből, ami valójában finom bordói bor, megbátorodik, és további bonyadalmak során a szerelmesek ismét egymásra találnak. Az előbb említett áthallás arra a részre vonatkozik, amelyben Dulcamara mutatja be magát és csodaszerét.

Dulcamara:

(...) Az embereknek jótévője,
Doktorok közt doktor,
Ki megkímélek népeket
A bajtól és a gondtól...

Gregor József Dulcamara maszkjában

(...) A boldog élet kulcsa nálam olcsón kapható,
 A gyógyszer, melyet feltaláltam,
 Minden bajra jó. (elővesz egy üveget)
 E csodagyógyszer tartalmaz
 Egy lila színű nedvet,
 Mely gyógyítja a kolerát,
 És megöli a tetvet,
 De nem tartalmaz mérget,
 Mert törvényesen védett...
 Kit elnyelt már a sírverem,
 Még meggyógyítja gyógyszerem,
 Mert ettől nyomban távozik
 Az epekő és vesekő,
 A hasmenésed rendbejön,
 A fogfájásod elköszön,
 Még születendő gyermeked is
 Egészséges lesz...
 (...) Csupa külföldről jött fűből van,
 Mely egyenként is drága.
 Itt van ím, csodák csodája, Indiáknak mágiája,
 S mint ezt fél Európa tudja, kilenc líra volt az ára,
 De mert itt születtem én is, innen húsz mérföldre délre,
 Három líra lesz az ára, három lírát kérek érte...
 Három líra, bizony annyi, ilyen olcsón lehet kapni,

Három líra ilyen bűvös cseppekért
 az semmiség.
 Tessék... Csak tessék...
 Csak rajta! Csak rajta!

Nők és férfiak:
 Így van, így van, én is kérek!
 Erre, erre, kérve kérek!...
 Milyen csodás nap ez nekünk,
 végre megvan a csodaszerünk!

Dulcamara:
 Bennem honfi szíve dobban,
 nagy csodákra képes az.
 Bennem honfi szíve dobban,
 nagy csodákra képes az!

Az áriát a Függelékben található linken tudó-
 gyógyász kollégánk, Dr. Naményi Miklós éneкли,
 aki előadónak is kiváló. ■

Függelék

Pergolesi: Az úrhatnám szolgáló (La serva padrona)
<https://www.youtube.com/watch?v=0QRml6yGZLO>

Cimarosa: A titkos házasság (Il matrimonio segreto)
<https://www.youtube.com/watch?v=NmlxiKPV-zY>

Haydn: Az énekesnő
<https://www.youtube.com/watch?v=y1A08J933Dg> (30:45-től)

Haydn: Aki hűtlen, pórul jár
 az Aix-en-Provence fesztivál parádés előadásában, két részben:
<https://www.youtube.com/watch?v=Qw3MUocTBrS>
<https://www.youtube.com/watch?v=5cdsLGkJHWg>

Haydn: Orlando lovag
https://www.youtube.com/watch?v=hPz_ZMwFbhw (3:20-ig)

Haydn: Élet a Holdon (teljes opera)
<https://www.youtube.com/watch?v=RoVDiFRNI24>

Rossini: Ory grófja
 a Glyndebourne Festival Opera előadása
https://www.youtube.com/watch?v=F3_zvRyjors&t=40s

Donizetti: A csengő
<https://www.youtube.com/watch?v=vjiRiYypNtE>
 olaszul a Teatro Carlo Felice Genova előadása:
<https://www.youtube.com/watch?v=bDMZO-rv6Sk>
 (A felvételen Puccini: Gianni Schicchi című vígoperája is látható)

Donizetti: Szerelmi bájital
 dr. Naményi Miklós előadásában
<https://www.youtube.com/watch?v=GEA76sZSjAE>
 ugyanez olaszul, a teljes operában (36:50-től)
https://www.youtube.com/watch?v=_j3lLTfOtpw